

¹⁰⁹ Там само.¹¹⁰ Кульчицький С. В. Указ. праця. – С.38.

In the outline of the main stages are characterized by a single political nation in Russia/USSR first on the basis of orthodox, and later – on unmonarchist totalitarian basis, and their influence on the processes of formation and preservation of the Ukrainian nation and state in late XIX – the first third of XX century.

МЕТОДОЛОГІЯ. ІСТОРІОГРАФІЯ. ДЖЕРЕЛОЗНАВСТВО

А.Ю.Парфiненко*

ГНОСЕОЛОГІЧНІ МОЖЛИВОСТІ ПУБЛІЦИСТИКИ ЯК ІСТОРИЧНОГО ТА ІСТОРІОГРАФІЧНОГО ДЖЕРЕЛА (НА ПРИКЛАДІ ОСВІТНЬОЇ ПУБЛІЦИСТИКИ 1920-х – ПОЧАТКУ 1930-х рр.)

У статті розглядаються пізнавальні можливості публіцистики як історичного та історіографічного джерела. Аналізується, що саме слід розуміти під публіцистикою як такою, висвітлюється розуміння публіцистики у джерелознавстві та літературознавстві, визначаються її пізнавальні можливості як джерела з урахуванням літературознавчого доробку. За допомогою категорії когнітивної лінгвістики «образ» на прикладі освітньої публіцистики 1920-х – початку 1930-х років продемонстровано історіографічний потенціал останньої.

Важливість періодики як історичного джерела давно не викликає сумніву. Публіцистика, як один із найважливіших жанрів періодики, досліджувалася ще теоретиками радянського джерелознавства, хоч розглядалася лише як історичне джерело і не отримала окремого висвітлення. Водночас публіцистика аналізувалася й у літературознавчому середовищі. Досягнення радянського літературознавства з цього приводу становлять неабиякий інтерес і можуть бути екстрапольовані в площину джерелознавства та історіографії. Це передовсім відкриває можливість для віднесення публіцистики не лише до історичних, а й до історіографічних джерел. Отже, в даному випадку, пропонується простежити розуміння публіцистики у джерелознавстві та літературознавстві, визначити її пізнавальні можливості як джерела з урахуванням літературознавчого доробку та продемонструвати на прикладі освітньої публіцистики 1920-х – початку 1930-х років історіографічний потенціал останньої.

За радянських часів дослідники неодноразово підкреслювали, що преса є «комплексним джерелом», «сховищем» інших видів джерел¹. Такий погляд на пресу існує і серед сучасних науковців, які визначають її як «комплексний, синтетичний» матеріал², що вміщує найрізноманітнішу за жанром, походженням та змістом інформацію (офіційні повідомлення і документи, законодавчі акти, публіцистику, листи, хроніку, різноманітну інформацію (замітки – звіти, репортажі, інтерв'ю і т. ін.), оголошення, белетристику, некрологи і т. ін.). Вважається, що

* Парфiненко Анатолій Юрійович – канд. іст. наук, доцент кафедри туристичного бізнесу Харківського національного університету імені В.Н.Каразіна.

наявність у періодиці такого широкого і різновекторного спектру інформації робить її «багатоплановим» джерелом³.

Водночас специфічність преси як джерела деякі дослідники вбачали не лише у складній структурі, але й в особливій інформаційній функції (різномічному відображенні дійсності), різноманітності її специфічних жанрів. У цілому інформацію періодичних видань пропонувалося умовно розрізняти за мірою близькості до події – на таку, що безпосередньо і опосередковано відображає дійсність, та за співвідношенням фактичного матеріалу і авторського коментарю (міри узагальнення фактів) – на фактографічну та аналітичну. У зв'язку з цим жанри періодики умовно поділяли на інформаційні, аналітичні та художньо-публіцистичні⁴.

Водночас у радянському джерелознавстві закріплюється думка, згідно з якою саме публіцистика визначає особливість періодики як джерела⁵. Таке твердження аргументувалося тим, що значна частина інформації, що поширюється через періодичні видання (наприклад, офіційні документи, статистика, звіти, листування тощо), лише фрагментарно відображає дійсність та, як правило, зберігається в архівах. Тоді як публіцистика, всебічно відображаючи життя сучасності, виступає джерелом, властивим лише для періодичних видань. У цьому, вважав В.Я.Борщевський, і полягає «особлива цінність» періодичного друку як історичного джерела⁶. Але що ж у такому разі розуміти під публіцистикою як такою?

Інтерпретації і тлумачення поняття «публіцистика» вражають своєю різноманітністю, суперечністю думок та емоційних оцінок. Перш за все зауважимо, що слово «публіцистика» використовується як у широкому контексті, так і у вузькому значенні цього слова. У широкому контексті під публіцистикою розуміють усі публічні виступи на актуальні суспільно-політичні теми. Тобто, мова йде про всі публікації або матеріали, що потрапляють до читача за допомогою засобів масової інформації, за винятком художніх творів, об'яв, офіційних документів. У такому розумінні, справедливо зазначає В.Здоровега, публіцистика не є цілісним внутрішнім утворенням, хоча й може вивчатися як в історичному плані, так і у деяких теоретичних та практичних аспектах⁷.

У вузькому значенні слова, власне публіцистика, означає особливий вид літературної творчості з певними властивими йому особливостями та внутрішніми закономірностями. Аналізуючи публіцистику як джерело для вивчення минулого, будемо дотримуватися саме такого «вузького» її розуміння.

Дослідження публіцистики як історичного, історіографічного та літературного джерела міститься у чисельних узагальнюючих працях із джерелознавства та теорії публіцистики. Переважна більшість видань з означеної проблематики належить до радянської історіографії.

Узагальнюючі праці з джерелознавства⁸ розкривають, головним чином, пізнавальні можливості періодичних видань як джерела, описують основні прийоми роботи з даним видом джерел, знайомлять з його особливостями, жанрово-видовою специфікою тощо.

Висвітлюючи принципи і методи джерелознавчого аналізу преси, дослідники розрізняли в ній газети й журнали – не лише за оперативністю, але й за інформативними якостями. Зокрема, вважалося, що інформативні якості журнальних публікацій поступаються газетним. Пояснювалося це тим, що основним жанром суспільно-політичних журналів є стаття (притаманні елементи дослідження), тоді як у газетах переважають інформаційні жанри (замітка, репортаж, звіт, кореспонденція).

Виходячи з цього, М.А.Варшавчик поділяв жанри періодики на «оповідні» джерела, до яких відносив інформативні жанри, та на так звані «історичні рештки» (публіцистичні жанри), джерела, які своїм утворенням начебто самі брали участь у перебігу історичних подій, безпосередньо впливали на них⁹.

У даному випадку важливо підкреслити, що констатуючи специфічність публіцистичних жанрів періодики, чіткого визначення поняттю «публіцистика»

радянське джерелознавство не дає. Науковці відзначали лише, що публіцистика являє собою особливий вид літературних творів, що трактують актуальні суспільно-політичні питання¹⁰. При цьому специфічність публіцистики практично не розкривалася. Хоча й відзначалося, що, окрім загальних принципів джерелознавчого аналізу преси, вона вимагає особливих прийомів. А саме, урахування того, що у цьому жанрі співіснують документалізм та літературна вигадка, присутня емоційна оцінка подій¹¹. У зв'язку з цим підкреслювалося, що бажано визначити основні літературні засоби, що використовує автор для розкриття головної ідеї свого твору¹².

Зауважимо також, що доволі часто у деяких виданнях при характеристиці преси як історичного джерела публіцистика не згадувалася навіть як окремий жанр періодики¹³.

Показово, що, визнаючи присутність у публіцистиці всіх основних елементів дослідження, відзначаючи претензію на науковість її висновків, врешті-решт, розглядаючи її як «історію сучасності», радянські дослідники так і не висловлювали чіткої думки про можливість віднесення її до кола не лише історичних, а й історіографічних джерел. Швидше це пояснюється слабким міждисциплінарним зв'язком між джерелознавчими дослідженнями і напрацюваннями в літературознавстві щодо розробки власне теорії публіцистики (ідеться фактично про ігнорування висновків літературознавства в цьому плані).

Певні зрушення у цьому напрямку відбуваються лише останнім часом. Перш за все, зазначимо, що у деяких працях із джерелознавства публіцистика розглядається як окремий вид історичних джерел. Відповідно, пропонуються чіткіші формулювання поняття «публіцистика». Зокрема, відзначається, що суть публіцистики – мова, «що спрямована до публіки, вільна, відверта, особиста», підкреслюється, що вона «може містити все – від наукових аргументів до індивідуальних спостережень та емоцій»¹⁴.

Водночас наголошується, що публіцистика не лише є змістовним джерелом для з'ясування якихось певних фактів, але й дає можливість вивчати суспільно-політичні настрої, визначати рівень зрілості суспільства, тенденції його розвитку, виявляти актуальні проблеми. І все ж таки, як і раніше, вона розглядається переважно лише як історичне джерело. Віднесення її до джерел історіографічного характеру останнім часом все частіше пропонується в історіографічному середовищі.

Такий погляд на публіцистику аргументується тим, що вона виступає як безпосередня реакція на подію і внаслідок цього являє собою «історію сучасності». Відзначається також, що в публіцистичних працях формується концепція й визначається авторський погляд на події, висловлюється їхня оцінка. Зокрема, у монографічному дослідженні М.П.Мохначової вже недвозначно йдеться про можливість віднесення публіцистики до джерел історіографічного характеру¹⁵.

Питання про використання публіцистики як історіографічного джерела неодноразово порушувалося у працях С.І.Посохова. Відповідне розуміння публіцистики було представлено ним у доповіді на VIII історіографічних читаннях, що відбулися у червні 2006 р. у Харківському університеті. На думку С.І.Посохова, питання про віднесення публіцистики до історіографії має вирішуватися в кожному окремому випадку. «Якщо нас цікавить оцінка подій, процес осмислення минулого, можливі точки зору на проблему, то, на нашу думку, – відзначає він, – публіцистика однозначно може бути віднесена до історіографічних джерел»¹⁶.

Можливість використання публіцистики як історіографічного джерела буде більш очевидною, якщо звернутися власне до теорії публіцистики, яка активно розроблялася радянськими літературознавцями¹⁷. Велика кількість досліджень із зазначеного питання супроводжувалася й відповідним спектром плідних думок та поглядів щодо розуміння публіцистики.

Дискусії з цього приводу точилися протягом 1950-х – 1960-х років і лише у 1970-х роках знайшли втілення у ґрунтовних монографіях. І все ж таки, незважаючи на поліваріантність інтерпретацій, переважна більшість дослідників зробила тоді висновок про те, що публіцистика є самостійною, особливою формою творчості, засобом відображення дійсності¹⁸.

Важливо відзначити, що, вивчаючи гносеологічні аспекти публіцистики, науковці звертали увагу не лише на жанрові й текстологічні особливості, але й неодноразово зверталися до розробки її об'єкта й предмета, методів та функцій. Наголос при цьому ставився на з'ясування взаємозв'язків публіцистики з наукою та мистецтвом. У даному випадку, визначення таких взаємозв'язків дає змогу більш аргументовано твердити про можливість використання публіцистики як не лише історичного, але й історіографічного джерела.

Перш за все, спробуємо простежити ці зв'язки на рівні об'єкта і предмета. Як вважає В.Здоровега, об'єктом публіцистики, власне як науки і мистецтва, є реальна суспільна дійсність у всій її складності та взаємозв'язках (включаючи виробництво, економіку, право, науку, побут, мораль та ін.). Щодо предмета (тобто виокремленої суб'єктом із пізнавальною метою частини дійсності чи її певного аспекту) – то це, передусім, соціальні відносини між людьми, соціально-політичний аспект виробничих, економічних, наукових, морально-етичних, літературних та інших явищ життя¹⁹. Приблизно такого ж погляду дотримуються й інші дослідники.

Виходячи з цього продукувалася думка, що публіцистичний твір містить у собі два елементи: відображений у свідомості суб'єкта специфічний предмет та його осмислення, оцінку. І якщо перший виходить із конкретної реальності, то другий – залежить від особистості автора. Публіцистика має не лише теоретико-пізнавальне, але й аксіологічне значення. Вона часто цікавить нас саме з погляду з'ясування тих чи інших оцінок певних явищ, суспільних цінностей із позиції конкретної особистості. Отже, і в цьому плані ми знаходимо аргументи для віднесення публіцистики до історіографічних джерел.

Не менш показовими є також визначення її функції та методу. Як справедливо відзначає В.В.Ученова, значна частина методів, якими користується публіцист, має спорідненість із методами наукового дослідження. Відповідно, вона вважає, що можна говорити про науковість публіцистичних висновків. Адже публіцистика містить відносно істинне відображення дійсності. Однак дослідниця не отожднює публіцистику і науку, аргументуючи це тим, що знання в системі публіцистики не може претендувати на інваріантність, тобто можливість його використання і повторюваність у будь-яких схожих ситуаціях²⁰. За її словами, публіцисти обов'язково використовують засоби дослідження з наукового арсеналу. Але публіцистиці також необхідно передавати явища в їх безпосередній життєвості. Це означає, вважає дослідниця, що, крім наукових засобів, публіцистика звертається водночас і до художніх засобів освоєння дійсності. Отже, із цього боку публіцистика не тотожна науці, оскільки знання, що вона генерує, не можуть досягати ступеня абстрактності науки.

І все ж В.В.Ученова не висловлює жодного сумніву щодо достовірного характеру публіцистичного знання. Різниця публіцистичного і наукового знання, на її думку, полягає лише в тому, що висновки публіцистики можуть бути застосовані до значно меншого кола явищ²¹.

Зауважимо, що позицію В.В.Ученової поділяє чимало науковців. У такому ж контексті мислить, наприклад, і А.А.Круглов, який теж не висловлює сумніву щодо науковості публіцистичних висновків. Він вважає, що публіцистика використовує такі методи і засоби розробки теми, які дозволяють якомога переконливіше розкрити тему²². Це пояснюється тим, що публіцистика не лише фіксує ту чи іншу тенденцію історичного розвитку, але й прагне показати, у формі яких соці-

альних дій та процесів вона може і має виявитися, які соціальні сили будуть її підтримувати, які – протидіяти. Отже, прагне дати оцінки перебігу подій історичного розвитку. Більше того, А.А.Круглов підкреслює, що журналістику не можна розглядати як «історію сучасності», а публіцистику – як особливу форму її осмислення і вираження. На його думку, журналістика лише збирає матеріал для «історії сучасності», а пише цю «історію» саме публіцистика²³.

Погляд на публіцистику як на «історію сучасності» пов'язаний із питанням про функції публіцистики. Як зазначає з цього приводу Є.П.Прохоров, функцію публіцистики треба бачити не лише у плані формування суспільної думки (соціальної активізації), але й у плані її відображення. Реалізуючи цю функцію, вважає він, публіцисти створюють таку сукупність творів, кожен з яких відображає, пояснює і оцінює актуальні явища суспільного життя, але в цілому вони створюють живу «історію сучасності»²⁴.

Вважається, що публіцистична творчість передбачає, як правило, документальне відображення дійсності, створення її моделі, максимально наближеної до оригіналу. При цьому, як наголошує М.І.Стюфляєва, про документальність слід говорити лише як про певне прагнення, оскільки в жанровій палітрі публіцистики присутні белетризований нарис та белетризований фейлетон – «жанри вигадки»²⁵. Виходячи з цього, логічно поставити питання: чи можуть такі жанри публіцистики розглядатися як історіографічне джерело?

Зазначимо, що дискусії про те, як виявляється художній елемент у публіцистиці, тривають уже давно. Існує думка, що методом художнього відображення дійсності є публіцистична образність. Як вважає Є.П.Прохоров, образна підструктура публіцистики (разом із соціологічною) є обов'язковою типологічною властивістю будь-якого публіцистичного твору²⁶. Розглядаючи взаємодію логічних та образних елементів у публіцистичному творі, він наголошує на їхньому рівноправ'ї.

Приблизно у такому ж напрямку розмірковує і В.Здоровега. Однак, на його думку, щодо публіцистики точнішим буде твердження не про художню образність, не про художнє засвоєння світу, а про конкретно-образне мислення, до якого поряд з абстрактним удається публіцист²⁷. Даючи визначення поняття «образ», Є.І.Пронін зазначає, що під образом слід розуміти зафіксовану в уявленні, емоційно забарвлену, предметно виявлену (тобто чуттєво-наочну) елементарну одиницю відтворювального відображення дійсності. Образ має перевагу опосередкованості, типізованої на підставі суспільно закріпленого досвіду²⁸. Вочевидь, що при розумінні образності як «одиниці відображення дійсності», публіцистичний образ цілком можна вивчати не лише у літературознавчому, але й у історіографічному ракурсі. Перш за все, розглядаючи образ як певний «культурний код», за яким стоять певні оціночні судження.

З іншого боку, крапкою в питанні щодо згаданих особливостей жанрової палітри публіцистики і можливості віднесення їх до джерел історіографічного характеру можна вважати висловлене Є.П.Прохоровим бачення специфіки зв'язків між функцією, предметом, методом, змістом та формою публіцистичних творів. Він стверджує, що визначене функцією пізнання предмета може відбуватися лише за допомогою відповідного методу, який розглядається у зв'язку з функцією і предметом. Результатом застосування методу, продовжує він, у пізнанні предмета є створення творів, в яких специфічний зміст фіксується у відповідній формі, вбачаючи це загальні особливості форми мають, на його думку, закономірні риси, і характер закономірності обумовлюється особливістю змісту, визначеного методом, предметом та призначенням²⁹.

Безумовно, як і будь-які теоретичні побудови, викладені вище міркування щодо можливості віднесення публіцистики до історіографічних джерел потребують практичного підтвердження. У цьому сенсі публіцистика 1920-х – початку 1930-х рр., присвячена освітнім питанням, являє неабиякий інтерес. Здебільшого

вона представлена журнальними публікаціями. Передусім, це такі видання, як «Знамя рабфаковца» (1922–1924 рр.), «Комуністична освіта» (1931–1941 рр.), «Красное студенчество» (1925–1935 рр.), «Народное просвещение» (1918–1930 рр.), «Наука на Украине» (1922 р.), «Просвещение Донбасса» (1922–1924 рр.), «Радянська освіта» (1923–1931 рр.), «Радянська школа» (1925–1930 рр.), «Робітник освіти» (1924–1925 рр.), «Робітнича освіта» (1927–1932 рр.), «Студент революції» (1922–1933 рр.), «Червоний шлях» (1923–1926 рр.), «Шлях освіти» (1922–1930 рр.) та ін. Інформаційний потенціал згаданих журналів було проаналізовано автором, головним чином, задля виявлення публіцистичних праць, що торкаються проблеми ліквідації університетської освіти в Україні.

Концептуальні статті з проблем реформування системи освіти, як правило, належали керівникам Наркомосу, які пояснювали переваги впроваджуваної в Україні системи освіти. Іноді їхні публікації спричиняли неабиякий резонанс серед освітян та громадськості, ставали приводом для тривалих дискусій на сторінках цих видань. Взагалі дискусії щодо змісту освітньої політики, напрямків освітнього будівництва, були для деяких журналів перманентними.

Головним чином, учасники дискусії дотримувалися і захищали позиції двох «ворожих» таборів, згуртованих навколо наркомосів союзних республік – України та Росії. Обидві республіки мали власні погляди щодо шляхів освітнього будівництва, темпів розвитку країни. Їх, так би мовити, «офіційними» виразниками були журнали, які видавалися наркомосами республік – «Шлях освіти» та «Народное просвещение» відповідно.

Більшість авторів, що висловлювалися із зазначених проблем, мали вищу, у тому числі університетську, освіту. Деякі з них мали досвід викладацької роботи, високий рівень наукової підготовки, досвід журналістської діяльності, займали активну громадську та педагогічну позицію.

Для сприйняття загалом основних позицій своїх творів автори вдавалися до сатиричного висміювання, афористичності характеристик, образності багатьох сюжетів. Освітні перетворення висвітлювалися ними у тісному зв'язку із суспільними явищами радянського життя і царської Росії. Протиставлення радянського ладу капіталістичному, розкриття соціальних контрастів досить часто використовувалися для пояснення різниці між дореволюційною та радянською системами освіти. Досить поширеним у всіх публікаціях було використання статистичних даних, різних схем та діаграм. Зустрічаються й окремо видані праці, що також мали яскраву публіцистичну спрямованість.

Для публіцистичних творів найзапекліших противників «старої» системи освіти як такої та найактивніших критиків «старих» університетів були властиві численні історичні екскурси-порівняння, організаторські висновки та політичні узагальнення. В їх основу було покладено аналіз великої кількості фактів та подій. Передові статті відрізнялися неабиякою полемічною загостреністю, концептуальним змістом і, водночас, адаптованістю до масового читача. Це досягалося завдяки постійному використанню певних комунікативних формул, які, вочевидь, сприймалися значною частиною суспільства.

Відповідно, розглядаючи згадану публіцистику як історіографічне джерело, нашу увагу було зосереджено на аналізі дискурсивної практики, що втілювалася у публіцистиці 1920-х – початку 1930-х рр. Зазначена обставина передбачає з'ясування та аналіз ключових слів і виразів публіцистів із метою розкриття сенсів основних ідей, фіксації їхньої маніфестації на всіх стадіях історіографічного процесу.

Показово, що жанрово-видова та змістовна специфіка публікацій були схожими для багатьох авторів, чії праці містили концептуальну критику колишніх університетів і «старої» системи освіти. Певною мірою, наприклад, це стосується публікацій наркома освіти Г.Ф.Гринька, незмінного заступника багатьох наркомосів

мів освіти Я.П.Ряппа, та чисельної літературної спадщини голови Наркомосу М.О.Скрипника. Публіцистичний доробок останнього тільки з питань культури, освіти і виховання становить понад 130 публікацій. У даному випадку схожість спостерігається не лише на тематичному полі, але й на рівні архітектури тексту, ідейного змісту, семантичних конструкцій, образних елементів тощо.

Дослідження публіцистики 1920-х – початку 1930-х рр. із зазначеного питання дає підстави стверджувати, що вона не лише містить інформацію про якісні факти чи явища, але й характеризується наявністю багатьох оціночних суджень, різних думок та концепцій, образних складових.

Взагалі, аналізуючи матеріали публіцистики із проблем реформування університетської освіти, не можна не помітити, що у тогочасній періодиці відбувався процес наближення, а іноді і зрощування пропагандистської функції періодики з організаційською і виховною функціями держави. І це виявлялося не тільки у тому, що відповідальні посадовці займалися публіцистичною творчістю, але й у, так би мовити, своєрідній «публіцистизації» державної документації, що відзначають і деякі дослідники радянської періодики³⁰.

У цілому навіть загальні характеристики освітньої публіцистики демонструють не лише її важливі інформативні можливості, але і значний історіографічний потенціал. Ця публіцистика представлена значним спектром оцінок та поглядів, осмисленням перебігу історичного розвитку. Врешті, вона сама, як свідчить аналіз історіографії освіти, стала джерелом формування багатьох історіографічних оцінок.

Аналіз праць із джерелознавства та теорії публіцистики засвідчив, що гносеологічні можливості публіцистики як такої є значно ширшими. Публіцистика цілком може розглядатися як самостійний від періодики вид джерел, який має власні засоби відображення дійсності, потребує не лише загальнонаукових, але й специфічних прийомів вивчення, врешті, може бути віднесений не лише до історичних чи літературних, а й до історіографічних джерел.

¹ Дмитрієнко М.Ф. Більшовицька преса України (1917–1918 рр.) як історичне джерело. – К., 1967. – С.8; Ждановская З.В. Большевицкая периодическая печать как источник при изучении КПСС. – Москва, 1965. – С.9.

² Історичне джерелознавство: Підруч. / Я.С.Калакура, І.Н.Войцехівська, С.Ф.Павленко та ін. – К., 2002. – С.403; Источниковедение: Теория. История. Метод. Источники рос. истории: Учеб. пособие / И.Н.Данилевский, В.В.Кабанов, О.М.Медушевская, М.Ф.Румянцева. – Москва, 1998. – С.6.

³ Источниковедение: Теория. История. Метод. – С.621.

⁴ Источниковедение истории СССР. – К., 1981. – С.450.

⁵ Варшавчик М.А. Источниковедение истории КПСС: Учеб. пособие. – Москва, 1973. – С.297.

⁶ Борщевский В.Я. Источниковедение истории СССР (1917–1985). – К., 1985. – С.163.

⁷ Здоровега В.И. Слово тоже есть дело: Некоторые вопр. теории публицистики. – Москва, 1979. – С.14.

⁸ Черноморский М.Н. Источниковедение истории СССР (советский период). – Москва, 1966. – 342 с.; Варшавчик М.А. Источниковедение истории КПСС. – Москва, 1989. – 224 с.; Пронштейн А.П. Методика исторического источниковедения. – Ростов-на-Дону, 1976. – 497 с.; Копотиенко И.И. Источниковедческий анализ периодической печати Украины. – Днепропетровск, 1978. – 84 с.; Источниковедение истории СССР. – К., 1981. – 496 с.; Борщевский В.Я. Источниковедение истории СССР (1917–1985). – К., 1985. – 232 с.; Источниковедение: Теория. История. Метод; Историчне джерелознавство. – С.488.

⁹ Варшавчик М. А. Источниковедение истории КПСС. – С.302.

¹⁰ Черноморский М.Н. Источниковедение истории СССР. – С.255.

¹¹ Источниковедение истории СССР. – К., 1981. – С.449, 451.

¹² Черноморский М.Н. Источниковедение истории СССР. – С.266.

¹³ Довгопол В.М. Джерелознавство історії Української РСР. – К., 1986. – 238 с.; Стрельський В.І. Джерелознавство історії СРСР: Період імперіалізму: Навч. посіб. – К., 1958. – 480 с. та ін.

- ¹⁴ Источниковедение: Теория. История. Метод. – С.613.
- ¹⁵ Мохначева М.П. Журналистика и историографическая традиция в России 30–70-х гг. XIX в. – Москва, 1999. – 511 с.
- ¹⁶ Посохов С.И. Історіографічні образи: спроби деконструкції (на матеріалах історіографії університетів) // Харківський історіографічний збірник. – Х., 2006. – Вип.8. – С.49–56.
- ¹⁷ Лазебник Ю.А. Публіцистика в літературі: Літ.-критич. дослідж. – К., 1971. – 320 с.; Учёнова В.В. Гносеологические проблемы публицистики. – Москва, 1971. – 146 с.; *Её же.* Исторические истоки современной публицистики. – Москва, 1972. – 73 с.; Прохоров Е.П. Публицист и действительность. – Москва, 1973. – 316 с.; Горохов В.М. Закономерности публицистического творчества. – Москва, 1975. – 192 с.; Стюфляева М.И. Поэтика публицистики. – Воронеж, 1975. – 153 с.; Здорова В.И. Слово тоже есть дело: Некоторые вопр. теории публицистики. – Москва, 1979. – 174 с.; Прохоров Е.П. Искусство публицистики. – Москва, 1984. – 360 с. та ін.
- ¹⁸ Здорова В.И. Слово тоже есть дело. – С.17.; Стюфляева М.И. Поэтика публицистики. – С.6.; Прохоров Е.П. Публицист и действительность. – С.8; та ін.
- ¹⁹ Здорова В.И. Слово тоже есть дело. – С.31.
- ²⁰ Учёнова В.В. Гносеологические проблемы публицистики. – С.80.
- ²¹ Там же. – С.81–82.
- ²² Круглов А.А. Становление советской прессы. – Москва, 1973. – С.63.
- ²³ Там же. – С.159.
- ²⁴ Прохоров Е.П. Публицист и действительность. – С.102.
- ²⁵ Стюфляева М.И. Поэтика публицистики. – С.7.
- ²⁶ Прохоров Е.П. Публицист и действительность. – С.228.
- ²⁷ Здорова В.И. У мастера публіциста: Проблеми теорії, психології публіцист. майстерності. – Л., 1969. – С.80.
- ²⁸ Пронин Е.И. Факт и образ // Мастерство журналиста. – Москва, 1977. – С.141–142.
- ²⁹ Прохоров Е.П. Публицист и действительность. – С.11.
- ³⁰ Круглов А.А. Становление советской прессы. – С.164.

The article considers the educational potential of political essays as a historical and historiographical source. The author analyzes what exactly should be understood under the political essay as it is, the understanding of the political essay in source and literature studies is explained, its educational potential as a source together with literary work is determined. With the help of the cognitive linguistic concept of «image» by example of the educational political essays of the 1920s – early 1930s the historiographical potential of educational political essays is shown.